

MESTRE GONZALVO

Isidor Cònsul

A la memòria de José M. Gonzalvo Villanueva,
mestre a Bellpuig, entre 1954 i 1963

Fa temps que els problemes relacionats amb l'educació surten a la premsa i al món audiovisual, que els temes d'ensenyament provoquen reflexions polèmiques en forma de llibre i que es parla sense embuts de fracàs escolar, de pèrdua d'autoritat dels mestres, d'una excessiva protecció paterna dels fills i d'una indisciplina galopant de nens i adolescents malcriats que no accepten mai un "no" de resposta, es creuen el centre del món i viuen convençuts de ser els reis del mambo.

La meva intenció no és posar-hi cullerada, sinó enfilat un exercici de memòria i alhora un homenatge, a qui considero el mestre fonamental de la meva infantesa, clau de volta de la meva educació primària. Parlo de l'aragonès José Maria Gonzalvo Villanueva (1913-1970), que va exercir a Bellpuig, a les Escoles Nacionals, entre 1954 i 1963. No tinc prou dades per fer-ne un perfil biogràfic detallat i per aquesta raó avanço que el relat que segueix barreja dos elements: el record i l'atzar d'una troballa d'aquest passat estiu.

L'escola primària de fa cinquanta anys tenia, com a objectius bàsics, ensenyar a llegir i a escriure correctament, dominar les quatre regles aritmètiques i la famosa Regla de Tres, saber una mica de trencats i la torna de quatre nocions de geometria, geografia, història, ciències de la naturalesa i religió. A deu anys, el nen o la nena que volia fer l'ingrés al batxillerat passava dues proves cabdals: un dictat de quinze ratlles on només hi havia marge per a tres faltes d'ortografia i a la quarta et suspenien; i una divisió amb nou xifres al dividend i tres al divisor. Si l'operació aritmètica no estava ben feta (era obligatori fer-ne la corresponent prova de la multiplicació), també et suspenien. Aquests coneixements bàsics s'emmarcaven en un context d'ordre i disciplina, on ningú no qüestionava mai l'autoritat del mestre. Feu ara la doble prova del dictat i de la divisió amb marrecs de la mateixa edat del segle XXI i veureu clara la magnitud del fracàs escolar en termes estructurals.

El senyor Gonzalvo, com li dèiem, era un tipus de mitjana edat, posat seriós, mirada trista, no gaire alt, més aviat reservat i que fumava com una xemeneia. A causa del fum i la nicotina tenia groguenca la pell dels dits índex i anular de la mà dreta. Com a docent combinava una actitud d'autoritat estricta amb una enorme generositat pedagògica: era estricte en el sentit que clavava mastegots quan calia i generós perquè era un mestre vocacional que no li venia d'una hora i va dur a

Bellpuig algunes innovacions educatives respecte dels mètodes més tradicionals. Si més no, sabia que el verb educar també fa referència a potenciar el millor de cada alumne. Al fons de l'aula hi havia una taula taller, una andròmina com un ping-pong que servia per a iniciar-se en alguns oficis. Qui volia, en acabar l'horari escolar, podia quedar-se a fer-hi pràctiques de fusteria, electricitat i feines de serraller.

Amb la seva esposa i el seu fill, que es deia Virgili (Virgilio), vivien al mateix carrer Sant Josep on vivíem nosaltres; el Virgili i jo érem de la mateixa edat i vam compartir uns anys d'intensa amistat. Dos nens que, entre els sis i els catorze anys, anaven plegats a tot arreu i se'ls trobava, indistintament, l'un a casa de l'altre. A la seva cambra, a banda de les joguines habituals, tenia tots els contes que m'agradaven de ca l'Eudal i que els de casa no em podien comprar. Hi llegíem les aventures del Guerrero del Antifaz, les gestes del Capitán Trueno i el Jabato, i les històries de detectius de Roberto Alcázar i Pedrín. Mai no he oblidat que vaig entrar al món de la lectura, on encara visc, a cavall de tots aquells contes.

Tots els nens trobàvem rar el nom de Virgili, però pocs anys després vaig intuir que no era gratuït i que anava lligat a l'altra raresa del senyor Gonzalvo, l'apicultura. Tenia mitja dotzena d'arnes al descampat on, abans de la guerra, hi havia l'escola de nois convertida en polvorí republicà, l'any 1938: un munt de ruïnes davant per davant del número 28 del carrer Sant Josep. Encara hi són i, per damunt del mur de protecció, no costa gens de veure els fantasmes del desastre en forma de parets enrunades i marcs cecs de finestres que no miren enlloc. Aprofito per a reivindicar-les com a lloc de memòria perquè són l'únic testimoni que queda del set de gener de 1939 quan, buscant el polvorí, els bombarders italians Savoia S-79 van planxar el carrer Sant Josep.

Allí hi tenia les arnes i recordo la gresca que suposava buidar-les. Sovint, l'acompanyàvem alguns alumnes, amb la condició de dur guants, pantalons llargs, mitjons i sabates, camisa de màniga llarga i un mocador al coll. L'apoteosi arribava amb la màscara que ens posava al cap, de roba gruixuda, muntada sobre un senzill bastiment de llistons i un reixat fi de filferro a la part del davant. No hi havia cap perill que ens piquessin les abelles! Tot i això, el senyor Gonzalvo ja s'havia afanyat a endormiscar les colònies dels ruscs amb una mica de fum.

Amb el Virgili ens vam tornar a veure una tarda de diumenge de 1967 o 1968, tots dos adolescents granats, al bar Victòria, amb una cervesa al davant. Ell vivia a Osca i treballava en una llibreria familiar i jo acabava magisteri. Devia ser llavors que

vaig començar a intuir que no era una casualitat això de Virgili i l'apicultura. De tant en tant hi pensava i, sense adonar-me'n, em vaig trobar que anava mitificant el meu primer mestre armant-lo amb l'aura d'una presència clàssica: la d'aquella Roma d'August que girava l'esguard a la senzillesa de la vida camperola, que parlava de fondre llances i espases per fer-ne ferro d'arades, i exaltava les virtuts d'una vida bucòlica després de massa anys de cobdícia, ambicions i guerres civils. L'objectiu d'instal·lar-se en una existència sense ensurts on la joia del pa llescat no fos enterbolida per cap altre pensament que el mateix goig del pa. Per aquí roda la poesia d'Horaci i el text de les *Geòrgiques*, encàrrec del poderós Mecenes al geni del poeta Virgili: els quatre llibres sobre el conreu de la terra, els arbres fruiters, els animals i les abelles.

José M. Gonzalvo va fer nou anys d'estada a Bellpuig, però el seu record m'ha acompanyat sempre. Sobretot perquè va ser la persona que no va parar d'insistir als pares perquè estudiés. Sota la seva tutela vaig fer l'ingrés i els tres primers cursos de batxillerat. En aquest procés de mitificació personal, vaig arribar al convenciment que l'apicultura, al mestre Gonzalvo, no li era només el lleure d'una afició, sinó un aspecte de calat més vital i filosòfic. A l'edifici de les Escoles Nacionals, llavors noves de trinca, hi tenia una altra arna, aquesta de vidre, pensada amb criteris pedagògics per facilitar l'observació directa del treball de les abelles. Era a l'ampit de la finestra que donava a la part del darrere, al carrer del Castell, i m'ha esdevingut una d'aquelles síntesis perfectes de la minyonia: el nas encastat al vidre, a només dos dits del rusc transparent, la colònia en ebullició, les abelles entrant i sortint, els quadres mòbils, els vagarros fent el ronso i les bresques que, dia a dia, s'anaven omplint de mel. Hi badava moltes estones i, quan aixecava el cap, del fons del paisatge em saludaven els blaus retallats i llunyans del Montsec. Per postres hi havia aquells dictats, que sovint parlaven de les abelles, del grau de perfecció del seu treball i com superaven l'home en organització, perquè aquest descuidava els avantatges d'una ajuda mútua planificada. N'estava segur que hi havia una filosofia rere la dedicació a les abelles, algú a la recerca d'equilibri i harmonia, l'aire generós d'una vocació docent consecrada pel mal temps que li va tocar de viure. Ara sé que pertanyia a la lleva de mestres il·lusionats que van començar a exercir en els anys de la República, raó per la qual no podia trobar-se a gust amb la incúria del franquisme. Ara que sé una mica més de la història de la seva vida puc entendre el

forat de tristesa que tenia en la mirada. I encara sort que no el van expedientar i va poder continuar exercint un cop acabada la Guerra Civil.

Pare i fill eren daltònics i no distingien alguns colors. Els dissabtes a la tarda, que es dedicaven al dibuix i el dictat de l'Evangelí, el senyor Gonzalvo dibuixava a la pissarra la paràbola o el miracle que feia al cas a partir d'uns models que copiava amb perfecta precisió. Tots trobàvem que dibuixava molt bé, amb traç segur, senzill i realista. A l'hora de posar-hi color, s'acostava a la meua taula a compartir el misteri. Sense dir res, obria la caixa de fàries on guardava les ceres de colors i jo assenyalava la que feia al cas quan ell deia verd o vermell. Els dits que acabaven de dibuixar figures evangèliques tenien restes blanques de guix i el groc persistent de les taques de nicotina.

Un dia d'agost d'aquest passat estiu vaig comprar, a Bielsa, un llibre amb moltes fotografies sobre *La bolsa de Bielsa*, un episodi bèl·lic important a les acaballes de la Guerra Civil. Fullejant el llibre, vaig topar una fesomia coneguda que m'esguardava des del fons del retrat. Llegeixo el peu de pàgina i hi trobo: *José María Gonzalvo Villanueva, maestro y miembro de la FETE-UGT,¹ autor material de los mapas que utilizó la 43ª División durante la época de la Bolsa de Bielsa*. La intuïció havia fet diana: el mestre Gonzalvo havia estat un home compromès, defensor de la legalitat republicana i vinculat al Partit Socialista. Havia perdut la guerra però no pas el nord i les abelles i l'apicultura me'l definien de nou: Kropotkin contra Darwin², l'ajuda mútua contra la llei de la selva. Un utòpic idealista i un perdedor ideològic perquè la realitat de l'home és la darwiniana llei de la selva. Vés a saber, però, si aquest no és l'error i el fracàs més rotund de la nostra espècie.

D'ençà d'aquell dia d'agost, no he parat fins a localitzar el seu fill, el meu amic Virgili, que continua fent de llibreter a Osca. És ell qui m'ha facilitat algunes de les fotos que acompanyen aquest relat viscut.

Isidor Cònsul

¹FETE són les sigles de la "Federación Española de Trabajadores de la Enseñanza", entitat vinculada a la UGT i al Partit Socialista espanyol. El mestre José M. Gonzalvo va acabar la guerra al costat republicà i grau de capità.

²Piotr Alexeïevich Kropotkin (1842-1921) i Charles Darwin (1809-1882) són dos filòsofs naturalistes de criteris oposats. Darwin defensa el criteri de "la lluita per la vida" i la teoria evolucionista. Kropotkin, en canvi, basant-se en l'estudi de les formigues i les abelles defensa la teoria de l'ajuda mútua.